

Kamil Glinka

(Uniwersytet Wrocławski)

GRANICA I POGRANICZE POLSKO-NIEMIECKIE NA FORUM SEJMU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ W LATACH 1991-2004

Demontaż dwubiegunowego podziału świata stworzył warunki dla redefinicji kształtu i charakteru stosunków polsko-niemieckich. Przemiany Jesieni Ludów prowadzące do przeobrażeń ustrojowych w państwach tak zwanego bloku wschodniego oraz zjednoczenia RFN i NRD przyniosły konieczność określenia płaszczyzn rozwoju relacji dwustronnych. Fundamentalny wpływ na dynamikę tego typu kontaktów wywierało kilka kwestii¹, między innymi problem uznania granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Zwłaszcza jeśli przyjąć, że jego rozwiązanie stanowiło warunek kształtowania dobrosąsiedzkich stosunków na poziomie krajowym (centralnym), regionalnym i lokalnym. Nieporównywalnie mniejsze, choć również istotne znaczenie miało określenie ram współpracy na obszarze polsko-niemieckiego pogranicza.

Głównym celem artykułu jest przedstawienie skali i zakresu, w jakim obie kwestie stanowiły przedmiot debat toczonych na forum Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. Cezurę czasową analizy wyznaczają dwa wydarzenia: pierwsze po II wojnie światowej całkowicie wolne wybory parlamentarne z 1991 roku oraz przystąpienie naszego kraju do Unii Europejskiej.

Biorąc pod uwagę dotychczasowy stan badań nad polską granicą zachodnią, a zwłaszcza nad problemem jej uznania przez jednoczące się Niemcy², można stwierdzić, że

1 Decydujący wpływ na dynamikę stosunków polsko-niemieckich w latach 1989-2004 wywierały następujące kwestie: 1) sformułowanie formalno-prawnych (traktatowych) ram rozwoju relacji dwustronnych, 2) określenie stanowiska Polski wobec zjednoczenia Niemiec, 3) rozwiązanie problemu odszkodowań dla robotników niewolniczych i przymusowych III Rzeszy, 4) zdefiniowanie stosunku Niemiec do europejskich i euroatlantyckich aspiracji Polski, 5) zajęcie stanowiska wobec postulatów Związku Wypędzonych i Powiernictwa Pruskiego przez polskie i niemieckie środowiska polityczne, 6) wyrażenie podejścia obu krajów wobec wojny w Iraku oraz reform instytucjonalnych Unii Europejskiej. Fundamentalne znaczenie miał oczywiście, zwłaszcza na początku lat 90. ubiegłego stulecia, problem uznania granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej, por. J. Kranz, *Oczekiwania i rzeczywistość: uwagi o współpracy polsko-niemieckiej*, „Raporty i Analizy Centrum Stosunków Międzynarodowych” 2003, nr 5.

2 Wśród licznych publikacji poruszających problematykę statusu granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej można wymienić prace powstałe w okresie PRL-u. Zwłaszcza że poddane zabiegom natury ideologiczno-językowej niejednokrotnie niosły za sobą dużą wartość naukową i poznawczą. Razem z monografiami wydanymi po 1989 r. należy wyróżnić zatem następujące wydawnictwa: B. Wiewióra, *Granica polsko-niemiecka w świetle prawa międzynarodowego*, Poznań 1957; J. Lubojański, *Granica*

omówienia wymagają wybrane, często pomijane wątki debat toczonych na forum Sejmu. Wśród nich należy wymienić te, które koncentrowały się głównie na możliwych konsekwencjach potwierdzenia granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej, a w mniejszym stopniu na procesie dwustronnych uzgodnień bezpośrednio poprzedzających owe potwierdzenie. Z tego też względu analizie zostaną poddane wypowiedzi parlamentarzystów z lat 1991-2004 poświęcone znaczeniu granicy, pogranicza polsko-niemieckiego³ oraz rozwijanej na jego obszarze współpracy dla kształtowania bilateralnych relacji⁴. Ograniczone ramy artykułu powodują, że przytoczone zostaną wybrane (ale reprezentatywne dla poszczególnych ugrupowań politycznych) wystąpienia posłów na Sejm I, II, III i IV kadencji⁵.

Wygłaszane na forum Sejmu wypowiedzi poświęcone problematyce granicy, pogranicza oraz współpracy polsko-niemieckiej wpisywały się w szerszy kontekst debat na temat rozwoju stosunków pomiędzy dwoma państwami. Szczególnie że relacje te niejednokrotnie stanowiły przedmiot zainteresowania członków niższej izby parlamentu. Decydowało o tym wiele różnorodnych czynników. Wśród nich istotną rolę odgrywały uwarunkowania natury politycznej, gospodarczej i społeczno-kulturowej wynikające z tysiącletniego sąsiedztwa obu narodów. Biorąc jednak pod uwagę międzynarodowe ramy kształtowania stosunków dwustronnych⁶, należy wskazać na dwie kwestie. Po pierwsze, na rosnące znaczenie zjednoczonych Niemiec i – co z tym związane – ich rolę w procesie integracji starego kontynentu⁷, a po drugie, na artykułowane przez kolejne

na Odrze i Nysie Łużyckiej w polityce międzynarodowej, Warszawa 1965; K. Skubiszewski, *Zachodnia granica Polski*, Gdańsk 1969; P. Lippóczy, *Rząd i główne partie NRF wobec granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej*, Warszawa 1969; J. Sułek, *Stanowisko rządu NRF wobec granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej w latach 1949-1966*, Poznań 1969; A. Kafkowski, *Granica polsko-niemiecka po II wojnie światowej*, Poznań 1970; G. Labuda, *Polska granica zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych*, Poznań 1971; W. Dobrzycki, *Granica zachodnia w polityce polskiej 1944-1947*, Warszawa 1975; K. Skubiszewski, *Zachodnia granica Polski w świetle traktatów*, Poznań 1975; J. Barcz, *Udział Polski w konferencji 2 + 4. Aspekty prawne i proceduralne*, Warszawa 1994; T. Marczak, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944-1950*, Wrocław 1995; M. Tomala, *Zachodnia granica Polski po II wojnie światowej. Dokumenty i materiały*, Warszawa 2002; J. Barcz, *Dwadzieścia lat stosunków ze zjednoczonymi Niemcami. Budowanie podstaw prawnych*, Warszawa 2011.

3 Pogranicze polsko-niemieckie usytuowane wzdłuż granicy o długości 460,4 km (w tym 389,8 km to odcinek lądowy) obejmuje pas ziemi ok. 75 km po obu stronach Odry, C. Osękowski, H. Szczegółka, *Pogranicze polsko-niemieckie w okresie transformacji (1989-1997)*, Zielona Góra 1999, s. 12.

4 Przeważająca część sejmowych debat z okresu 1989-1991 koncentrowała się na samym procesie negocjacji i rokowań poprzedzających uznanie polskiej granicy zachodniej.

5 Chodzi tu głównie o wypowiedzi posłów prezentowane podczas debat sejmowych, a w mniejszym stopniu o oświadczenia, interpelacje i zapytania poselskie. Autorami części przytaczanych wypowiedzi są również ministrowie kolejnych rządów RP.

6 Zob. E. Ziomer, *Rozwój stosunków politycznych między Polską a RFN w latach 1989-1995*, [w:] *Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970-1995. Próba bilansu i perspektywy rozwoju*, red. J. Holzer, J. Fiszer, Warszawa 1998, s. 28-29.

7 Zob. B. Koszel, *Rola Niemiec w procesie integracji Polski z WE/UE*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego w Poznaniu” 2011, nr 58, s. 1-8.

rzędy europejskie aspiracje Polski⁸. Toczone na forum niższej izby parlamentu debaty angażowały przedstawicieli poszczególnych ugrupowań politycznych w różnym stopniu i zakresie. Co więcej, cechowały się odmienną dynamiką w ciągu lat, zwłaszcza jeśli brać pod uwagę poszczególne etapy i fazy kształtowania stosunków dwustronnych⁹.

Załamaniem systemu jałtańsko-poczdamskiego pozwoliło na określenie formalnoprawnych ram rozwoju relacji polsko-niemieckich. Stało się impulsem do zdefiniowania poszczególnych płaszczyzn tego rozwoju, opierając się na uregulowaniach traktatowych¹⁰, a w dalszej perspektywie na stosowanych umowach i porozumieniach¹¹. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę to, że „dla Polski najważniejszą kwestią po II wojnie światowej była kwestia ostatecznego uznania granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej”¹², można uznać, że to właśnie ona, z uwagi na swój szczególny „zapalny charakter”¹³, miała kluczowe znaczenie dla procesu kształtowania bilateralnych kontaktów po 1989 roku.

Próby potwierdzenia nienaruszalności granicy podejmowane były już w okresie wcześniejszym. Za ich przejaw należy uznać podpisanie i ratyfikowanie zarówno tak zwanego układu zgorzeleckiego z 1950 roku¹⁴, jak i układu PRL-RFN z 1970 roku¹⁵.

8 Zob. R. Duda, *Integracja Polski z Unią Europejską. Wybrane aspekty polityki integracyjnej w latach 1991-2004*, Wrocław 2004.

9 Na etapy i fazy kształtowania stosunków polsko-niemieckich wskazuje M. Stolarczyk. Według autora punktem wyjścia wyodrębnienia poszczególnych etapów jest zakończenie II wojny światowej. Obejmują one zatem następujące lata: etap pierwszy – 1945-1949, etap drugi – 1949-1989/1990, etap trzeci – po 1990 r. Natomiast w przypadku faz początkową cezurę wyznaczają przemiany Jesieni Ludów. Pięć głównych faz charakteryzuje zatem odpowiednio: fazę pierwszą (1989-1991) – kształtowanie podstaw polityczno-prawnych, fazę drugą (1991-1998) – rozwój współpracy dwustronnej przy niewielkim obciążeniu ze strony kwestii spornych, fazę trzecią (1998-2005) – kontynuacja współpracy dwustronnej przy pojawieniu się istotnych różnic stanowisk pomiędzy Warszawą a Berlinem, fazę czwartą (2005-2007) – wzrost kontrowersji w stosunkach bilateralnych, fazę piątą (od 2007) – przejście ku pragmatyzmowi w stosunkach dwustronnych. Z uwagi na zakres artykułu na szczególną uwagę zasługuje trzeci etap oraz trzy pierwsze fazy kształtowania stosunków polsko-niemieckich, M. Stolarczyk, *Zbieżność i różnice interesów w stosunkach polsko-niemieckich w latach 1989-2009*, Katowice 2010, s. 8-9, 12-13.

10 Dz. U. nr 14, poz. 56, Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Bonn dnia 17 czerwca 1991 r.

11 W okresie pomiędzy podpisaniem traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy a przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej doszło do uzgodnienia kilkudziesięciu dwustronnych umów, porozumień i protokołów, zob. Internetowa Baza Traktatowa Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej. Umowy dwustronne. Polska – Niemcy, <http://www.traktaty.msz.gov.pl/SearchTreaties.aspx?t=DW> [dostęp: 28.04.2012].

12 J. Fiszer, *Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970-1989 – uwarunkowania i bilans*, [w:] *Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970-1995...*, s. 12.

13 J. Holzer, *Próba bilansu i oceny stosunków polsko-niemieckich w latach 1989-1995*, [w:] *Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970-1995...*, s. 51.

14 Dz. U. nr 14, poz. 106, Układ między Rzeczpospolitą Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną o wytyczeniu ustalonej i istniejącej polsko-niemieckiej granicy państwowej, podpisany w Zgorzelcu dnia 6 lipca 1950 r.

15 Dz. U. nr 24, poz. 168, Układ między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków, podpisany w Warszawie dnia 7 grudnia 1970 r.

Niemniej jednak przemiany Jesieni Ludów oraz perspektywa zjednoczenia RFN i NRD przyniosły konieczność podjęcia ostatecznych, formalnoprawnych uzgodnień dwustronnych.

Przełomowe decyzje zapadły w czasie trwania trzeciego paryskiego posiedzenia konferencji dwa plus cztery (2 + 4). Akceptacja korzystnych dla Warszawy rozwiązań przełamała obserwowany dotychczas impas w dwustronnych rozmowach na temat uznania granicy¹⁶. Ustalenia konferencji¹⁷ tworzyły fundament dla podpisania i ratyfikowania stosownego traktatu¹⁸, który nie tylko w ostateczny sposób potwierdzał jej przebieg, ale również formułował gwarancje jej nienaruszalności¹⁹.

Uzgodnienia traktatowe pozwoliły na wykorzystanie bezpośredniego sąsiedztwa obu państw i – co z tym związane – wyznaczenie ram współpracy na obszarze pogranicza. Współpraca ta, określana mianem transgranicznej²⁰ i rozwijana na podstawie między

16 Zarówno wspólna deklaracja H. Kohla i T. Mazowieckiego z 14 listopada 1989 r., jak i plan zjednoczenia Niemiec przedstawiony przez H. Kohla z 24 listopada tego samego roku pomijały kwestię uznania granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej przez jednoczące się Niemcy. Kontrowersje wokół takiej postawy Bonn doprowadziły do osłabienia dynamiki kontaktów dwustronnych na najwyższym politycznym szczeblu. Zwłaszcza że w marcu 1990 r. strona niemiecka wysunęła postulat, by Warszawa, w zamian za uznanie granicy, zrezygnowała z reparacji oraz przyznała prawa mniejszości niemieckiej zamieszkującej terytorium Polski. Kontrowersje budził również początkowy sprzeciw Bonn wobec udziału strony polskiej w obradach konferencji dwa plus cztery (2 + 4). Końcowe ustalenia konferencji (poprzedzone wspólną rezolucją Bundestagu i Izby Ludowej NRD z 21 czerwca 1990 r.) można uznać zatem za przełomowe.

17 Podkreślenia wymagają uzgodnienia potwierdzone na mocy układu dwa plus cztery (2 + 4) o ostatecznej regulacji w stosunku do Niemiec, które zdaniem E. Cziomera, „[...] wzmocniały ostateczny charakter granicy polsko-niemieckiej [...]”, E. Cziomer, *Polityka zagraniczna Niemiec. Kontynuacja i zmiana po zjednoczeniu ze szczególnym uwzględnieniem polityki europejskiej i transatlantyckiej*, Warszawa 2005, s. 249.

18 Dz. U. nr 14, poz. 54, Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy podpisany w Warszawie dnia 14 listopada 1990 r.

19 Traktat potwierdzał przebieg granicy określony zarówno na mocy tzw. układu zgorzeleckiego (w tym umów zawartych w celu jego wykonania i uzupełnienia), jak i układu PRL–RFN. Potwierdzał zatem ustalenia umowy z maja 1989 r. stanowiącej zakończenie tzw. konfliktu granicznego w Zatoce Pomorskiej, Dz. U. nr 43, poz. 233, Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Niemiecką Republiką Demokratyczną w sprawie rozgraniczenia obszarów morskich w Zatoce Pomorskiej podpisana w Berlinie dnia 22 maja 1989 r.; zob. T. Ślepowroński, *Konflikt w Zatoce Pomorskiej*, [w:] *Przyjaźń nakazana? Stosunki między NRD a Polską w latach 1948-1990*, red. B. Kerski, A. Kotuła, K. Wóycicki, Szczecin 2003, s. 87-94.

20 Sposób definiowania współpracy transgranicznej precyzuje Europejska konwencja ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi z 21.05.1980 r. Zgodnie z Konwencją stanowi ona „każde wspólnie podjęte działanie mające na celu umocnienie i rozwój sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami i władzami terytorialnymi dwóch lub większej liczby stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji takich założeń”, Dz. U. nr 61, poz. 287, Europejska konwencja ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi, sporządzona w Madrycie dnia 21.05.1980 r., art. 2, ust. 1.

innymi funkcjonowania euroregionów²¹, stanowiła przedmiot zainteresowania badaczy oraz polityków²², w tym posłów na Sejm I, II, III i IV kadencji.

Wybory parlamentarne z października 1991 roku przyniosły zasadniczą przebudowę sejmowej areny politycznej²³. Granica i pogranicze polsko-niemieckie oraz rozwijana na jego obszarze współpraca, wzorem lat wcześniejszych, nadal stanowiły jednak przedmiot zainteresowania posłów. Problematyce tej poświęcone były również, w różnej skali i zakresie, debaty toczone na forum niższej izby parlamentu II²⁴, III²⁵ i IV²⁶ kadencji.

21 C. Osękowski i H. Szczegóła mianem euroregionu określają „formalną strukturę współpracy transgranicznej skupiającą przedstawicieli szczebla lokalnego i regionalnego oraz w uzasadnionych przypadkach partnerów gospodarczych i społecznych”, C. Osękowski, H. Szczegóła, *op. cit.*, s. 10.

22 Chodzi tu przede wszystkim o pięć niemieckich koncepcji rozwoju współpracy na obszarze pogranicza: 1) program „Europeizacja obszaru Odry-Nysy” („Europäisierung der Oder-Neisse-Gebiete” przedstawiony w 1990 r. przez Hartmuta Koschyka, 2) program „Pograniczańska współpraca polsko-niemiecka” („Deutsch-polnische grenzübergreifende Zusammenarbeit”) zaprezentowany w 1990 r. przez Victora von Malchusa, 3) tzw. program maquiladora z 1991 r., 4) „Koncepcję wspierania regionu Odry” („Förderkonzept Oderraum”) sformułowaną w 1991 r. przez Manfreda Stople, znaną jako „plan Stolpego”, 5) program „Pogranicze polsko-niemieckie jako problem polityki regionalnej” („Die deutsch-polnischen Grenzgebiete als regionalpolitisches Problem”) ogłoszony w 1992 r. przez Dietera Willersa, znany jako „plan Willersa”.

23 W wyniku wyborów z 27 października 1991 r. mandaty poselskie uzyskali przedstawiciele aż 29 komitetów wyborczych zarejestrowanych przez ugrupowania polityczne, związki zawodowe, stowarzyszenia. Były to zarówno komitety ogólnopolskie (Unii Demokratycznej, Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Wyborczej Akcji Katolickiej, Porozumienia Obywatelskiego Centrum, Polskiego Stronnictwa Ludowego, Kongresu Liberalno-Demokratycznego, Porozumienia Ludowego, NSZZ „Solidarność”, Polskiej Partii Przyjaciół Piwa, Chrześcijańskiej Demokracji, Unii Polityki Realnej, Solidarności Pracy, Stronnictwa Demokratycznego, Mniejszości Niemieckiej, Partii Chrześcijańskich Demokratów, Partii „X”, Ruchu Demokratyczno-Społecznego, Ludowego Porozumienia Wyborczego „Piaś”), jak i komitety lokalne (Ruchu Autonomii Śląska, Krakowskiej Koalicji Solidarni z Prezydentem, Związku Podhalan, Polskiego Związku Zachodniego, Komitet Wyborczy „Wielkopolsce i Polsce”, Wojewódzki Komitet Wyborczy Jedności Ludowej, Komitet Wyborczy Prawosławnych, Okręgowy Komitet Wyborczy „Solidarność-80”, Komitet Wyborczy Unii Wielkopolan, Komitet Wyborczy Sojuszu Kobiet Przeciw Trudnościom Życia), M.P., nr 41, poz. 288, Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 31 października 1991 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 27 października 1991 r.

24 W wyniku głosowania z 19 września 1993 r. mandaty poselskie uzyskali reprezentanci siedmiu komitetów wyborczych: Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Polskiego Stronnictwa Ludowego, Unii Demokratycznej, Unii Pracy, Konfederacji Polski Niepodległej, Bezpartyjnego Bloku Wspierania Reform, Mniejszości Niemieckiej, M.P., nr 50, poz. 470, Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 23 września 1993 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 19 września 1993 r.

25 Wybory parlamentarne z 21 września 1997 r. doprowadziły, podobnie jak w przypadku dwóch poprzednich elekcji, do zasadniczej przebudowy sejmowej areny politycznej. Wymagany pięcioprocentowy próg wyborczy przekroczyło pięć komitetów: Akcji Wyborczej Solidarność, Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Unii Wolności, Polskiego Stronnictwa Ludowego, Ruchu Odbudowy Polski, M.P., nr 64, poz. 620, Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 września 1997 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 21 września 1997 r.

26 W wyniku wyborów z 23 września 2001 r. mandaty w Sejmie uzyskali przedstawiciele siedmiu komitetów wyborczych: Sojuszu Lewicy Demokratycznej – Unii Pracy, Platformy Obywatelskiej RP,

Uwagę posłów niezmiennie skupiała granica na Odrze i Nysie Łużyckiej. Świadczyły o tym wypowiedzi parlamentarzystów wygłaszane w ciągu lat 1991-2004, czyli całego badanego okresu.

W zdecydowanej większości przypadków wyrażały one obawy związane z nienaruszalnością zachodniej granicy Polski. Już w czasie debaty sejmowej towarzyszącej informacji ministra Krzysztofa Skubiszewskiego o polityce zagranicznej naszego kraju z maja 1992 roku prezentujący stanowisko Konfederacji Polski Niepodległej (KPN) Krzysztof Król podkreślił, że „te granice, które są obecnie, niezależnie od stosunku do nich, powinny być granicami trwałymi, stałymi”²⁷. W jednoznaczny sposób akcentował zatem potrzebę potwierdzenia granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Podobne postulaty formułowane były przez posłów na Sejm II kadencji. Nie brakowało również zastrzeżeń wobec polityki rządu. Reprezentujący Polskie Stronnictwo Ludowe Janusz Dobosz mówił nawet o „aktach szowinizmu [...] które kwestionują trwałość naszej granicy”²⁸. Nawiązując do przemówienia wygłoszonego przed deputowanymi do Bundestagu²⁹, minister Władysław Bartoszewski w jednoznaczny sposób wskazał na decyzje tak zwanej wielkiej trójki determinujące jej przebieg. Stwierdził: „Uważałem, że trzeba powiedzieć prawdę i powiedziałem, że w związku ze zmianami, które nastąpiły, granica na Odrze i Nysie stała się dla Polaków i ich państwa sprawą o wymiarze egzystencjalnym. To słowo jest jasne, że ta granica była dla nas kwestią egzystencji”³⁰. Co więcej, akcentował kluczowe znaczenie uznania nienaruszalności granicy dla rozwoju stosunków dwustronnych po 1989 roku. Określał je mianem „sprawy zamkniętej”. Równocześnie zaznaczył, że „[...] nie ma do niej żadnego powrotu. Istnieją układy, traktaty – nie ma do tego powrotu [...]”³¹.

Deklaracje ministra W. Bartoszewskiego nie przyniosły jednak rozwiania obaw części parlamentarzystów. Podobnie jak w 1994 roku, wypowiadający się w imieniu PSL poseł J. Dobosz w dalszym ciągu apelował:

Samoobrony Rzeczypospolitej Polskiej, Prawa i Sprawiedliwości, Polskiego Stronnictwa Ludowego, Ligi Polskich Rodzin, Mniejszości Niemieckiej, Dz. U. nr 109, poz. 1186, Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 26 września 2001 r. o wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 23 września 2001 r.

27 Informacja ministra spraw zagranicznych o polityce zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej z 8.05.1992 r. (1 kadencja, 14 posiedzenie, 3 dzień). Wystąpienie posła Krzysztofa Króla, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

28 Informacja rządu o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 12.05.1994 r. (2 kadencja, 20 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Janusza Dobosza, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

29 Chodzi tu o przemówienie ministra W. Bartoszewskiego wygłoszone 28 kwietnia 1995 r. na forum Bundestagu, zob. M. Stolarczyk, *Niektóre problemy w stosunkach polsko-niemieckich w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych*, [w:] *Stosunki polsko-niemieckie w okresie przemian ustrojowych w Polsce. Wybrane problemy*, red. P. Dobrowolski, Katowice 1997, s. 22.

30 Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 25.05.1995 r. (2 kadencja, 50 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie ministra Władysława Bartoszewskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

31 *Ibidem*.

Konsekwentnie domagamy się, by na drodze dyplomatycznej nasz rząd doprowadził do likwidacji sprzecznych z traktatami pomiędzy Polską a Niemcami zapisami artykułu 116 niemieckiej konstytucji, który zakłada w prawie obywatelskim fikcję istnienia Niemiec w granicach z 1937 r.³²

Na problem ten wskazywał również Mariusz Olszewski. Stał na stanowisku, że:

Współpraca i przyjaźń nie mogą opierać się na przykład na art. 116 konstytucji niemieckiej, który potwierdza chęć podtrzymania istnienia państwa niemieckiego w granicach z 1937 r., a przecież po połączeniu obu państw niemieckich zmieniano już poszczególne zapisy, art. 116 jednak pozostał. A szkoda³³.

Co więcej, zasiadający w Sejmie z ramienia Akcji Wyborczej Solidarność (AWS) parlamentarzysta podkreślał kluczowe znaczenie ustaleń konferencji poczdamskiej dla przebiegu zachodniej granicy Polski. W przeciwieństwie do ministra W. Bartoszewskiego robił to jednak w innym kontekście. Świadczą o tym słowa:

Przykładem zakłamania, zdaniem posła Henryka Krolla z Mniejszości Niemieckiej, jest granica Polski z Niemcami. Stwierdził on, iż czytał traktat poczdamski chyba ze sto razy, ale, jak powiada, nie zauważył, żeby tam była mowa o ustaleniu granicy. Tam ustalono strefy okupacyjne [...]³⁴.

Podobnie jak poseł J. Dobosz i M. Olszewski, przewodniczący Ligi Polskich Rodzin (LPR) Roman Giertych formułował zastrzeżenia do konkretnych fragmentów niemieckiej ustawy zasadniczej, które miałyby warunkować postawę Berlina wobec zachodniej granicy Polski. Wskazywał:

W konstytucji Republiki Federalnej Niemiec w art. 116 jest zapis, że Republika Federalna Niemiec istnieje w granicach z roku 1937. Co to oznacza? To oznacza, że zgodnie z najwyższym prawem niemieckim takie nasze ziemie, jak Śląsk, Pomorze Zachodnie, Warmia i Mazury znajdują się w granicach Republiki Federalnej Niemiec³⁵.

Za znamienne można uznać stawiane przez posła pytania, w jednoznaczny sposób wskazujące na związek pomiędzy poparciem Niemiec dla akcesji naszego kraju do UE a postawą polskiego rządu reprezentowanego przez Włodzimierza Cimoszewicza:

Czy pańskie ministerstwo w jakikolwiek sposób zwróciło się do Republiki Federalnej Niemiec o wykonanie obowiązku przewidzianego w traktacie 2 + 4 co do zmiany tego przepisu? Czy

32 Informacja rządu o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 8.04.1999 r. (3 kadencja, 47 posiedzenie, 1 dzień). Wystąpienie posła Janusza Dobosza, <http://orkaz.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

33 Pierwsze czytanie komisyjnego projektu uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z okazji 10-lecia podpisania Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Rzeczpospolitą Polską i Republiką Federalną Niemiec z 21.06.2001 r. (3 kadencja, 111 posiedzenie, 3 dzień). Wystąpienie posła Mariusza Olszewskiego, <http://orkaz.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

34 *Ibidem*.

35 Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 14.03.2002 (4 kadencja, 16 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Romana Giertycha, <http://orkaz.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

podjęliście jakąś interwencję, czy po prostu przyjeżdżacie tam i dajecie się poklepywać po plecach i zaspokoić obietnicą, że Niemcy są naszym adwokatem na drodze do Unii Europejskiej, tego strategicznego, głównego celu państwa polityki?³⁶

Reprezentujący LPR Zygmunt Wrzodak podkreślał z kolei: „Bardzo wpływowy niemiecki Związek Wypędzonych, stawiając warunki nie tylko Polsce, ale całej środkowo-wschodniej Europie, domaga się wprost anulowania przez te kraje ustaw, na podstawie których po II wojnie ziemie polskie wróciły do macierzy”³⁷. Podobne obawy wyrażał poseł Ireneusz Niewiarowski ze Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego (SK-L). Mówił o zachowaniach „[...] niektórych polityków niemieckich dotyczących rewizji ładu europejskiego ukształtowanego po II wojnie światowej”³⁸.

W odpowiedzi na te i inne otwarcie artykułowane wątpliwości minister Stanisław Dąbrowa zauważył:

Obecny rząd polski tak jak i poprzednie rządy stoi niezmiennie na stanowisku całkowitej legalności działań podjętych przez władze polskie na terenach przyznanych Polsce na mocy postanowień układu poczdamskiego z 1945 r. [...] Stanowisko nasze jest znane stronie niemieckiej, która prezentuje często odmienny pogląd w tej kwestii odnośnie do aspektów prawnych, a nie aspektów terytorialnych czy granicznych³⁹.

Podobne stwierdzenie stało się udziałem posła Grzegorza Schetyny z Platformy Obywatelskiej (PO) przypominającego, „iż ustanowiona w wyniku II wojny światowej zachodnia granica Polski została potwierdzona przez zjednoczone Niemcy traktatem granicznym z 1991 r.”⁴⁰.

Druga grupa wypowiedzi poświęconych polsko-niemieckiej granicy miała odmienny charakter. Koncentrowała się przede wszystkim na zmianie jej funkcji. Co jednak pozostało niezmiennie, to obawy otwarcie wyrażane przez część posłów. Reprezentujący Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe (ZChN) Marek Jurek już w kwietniu 1993

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Rozpatrzenie poselskiego wniosku o przeprowadzenie referendum ogólnokrajowego, w którym obywatele Polski odpowiedzą na pytanie: „Czy wyrażasz zgodę na sprzedaż polskiej ziemi cudzoziemcom?” (druk nr 277) z 15.03.2002 r. (4 kadencja, 16 posiedzenie, 3 dzień). Wystąpienie posła Zygmunta Wrzodaka, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

³⁸ Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o poselskim projekcie rezolucji wzywającej Radę Ministrów do stanowczej reakcji na wypowiedzi i działania polityków niemieckich, kwestionujące ład prawno-własnościowy na polskich Ziemiach Północnych i Zachodnich (druki nr 1842 i 2053) z 29.10.2003 r. (4 kadencja, 60 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Ireneusza Niewiarowskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

³⁹ Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2003 r. z 22.01.2003 r. (4 kadencja, 40 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie podsekretarza stanu w ministerstwie spraw zagranicznych Sławomira Dąbrowy, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

⁴⁰ Sprawozdanie Komisji Spraw Zagranicznych o poselskim projekcie rezolucji wzywającej Radę Ministrów do stanowczej reakcji na wypowiedzi i działania polityków niemieckich, kwestionujące ład prawno-własnościowy na polskich Ziemiach Północnych i Zachodnich (druki nr 1842 i 2053) z 29.10.2003 r. (4 kadencja, 60 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Grzegorza Schetyny, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

roku wskazywał na perspektywę niekontrolowanego napływu uchodźców do naszego kraju. Podkreślał, że „[...] w 95% wypadków, w 19 wypadkach na 20, w Niemczech mamy do czynienia z uchodźcami pozornymi, a faktycznie z imigrantami. Mamy więc do czynienia z najazdem ludzi, którzy nie pytają o zgodę na wkroczenie i na zajęcie miejsca w kraju, do którego przybywają [...]”⁴¹. Według posła zmiana dotychczas obowiązującego prawa azylowego w Niemczech przyniesie „uszczelnienie” granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej oraz utworzenie „[...] w Polsce bazy dla fałszywych uchodźców, a w gruncie rzeczy bazy tranzytowej dla imigrantów ekonomicznych szukających lepszego miejsca w Europie”⁴². Miesiąc później Jarosław Kaczyński z Porozumienia Centrum (PC) stwierdził, że kwestia nielegalnej imigracji, związana ze zmianą dotychczas obowiązującego prawa azylowego w Niemczech, pozostaje dla Polski sprawą „bardzo istotną, potencjalnie groźną”⁴³. Pytał równocześnie: „Czy mamy ponosić konsekwencje sytuacji, która się ukształtowała w Niemczech, czy też nie?”⁴⁴. Opowiadał się zatem za przyjęciem rozwiązania, które chroniłoby Polskę przed napływem cudzoziemców w niekontrolowany sposób przekraczających granicę zachodnią.

W odpowiedzi na pytania i wątpliwości wysuwane przez reprezentantów ZChN i PC, minister Skubiszewski stwierdził, że ewentualna „readmisja dotyczyć będzie oczywiście obywateli polskich (bo tych zawsze musimy przyjąć) oraz cudzoziemców, którzy z Polski nielegalnie przedostali się do Republiki Federalnej Niemiec”⁴⁵. Tym samym nie miała ona obejmować „osób, które przybyły do Niemiec legalnie, przez granicę polsko-niemiecką [...]”⁴⁶.

Na zmianę funkcji granicy wskazywał również reprezentujący Prawo i Sprawiedliwość (PiS) poseł Marcin Libicki. W przeciwieństwie do posłów M. Jurka i J. Kaczyńskiego prezentował jednak pozytywny stosunek do obserwowanych przeobrażeń. Twierdził:

Nie chodzi bowiem o granicę między Polską a Niemcami, tylko między Polską a Unią Europejską; chodzi o zacieranie się tej linii granicznej, ta granica ma być coraz bardziej tylko na papierze i na mapie, ale nie ma jej być w rzeczywistości, szczególnie tej rzeczywistości wymiany międzypaństwowej, w której linia graniczna była przeszkodą, ona dzisiaj ma być ułatwieniem⁴⁷.

41 Informacja rządu o działaniach podejmowanych przez władze polskie w związku ze zmianą prawa azylowego w Niemczech oraz możliwością napływu uchodźców do Polski z 3.03.1993 r. (1 kadencja, 38 posiedzenie, 4 dzień). Wystąpienie posła Marka Jurka, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

42 *Ibidem*.

43 Informacja rządu o polityce zagranicznej Polski z 30.04.1993 r. (1 kadencja, 43 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienia posła Jarosława Kaczyńskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

44 *Ibidem*.

45 Informacja rządu o polityce zagranicznej Polski z 30.04.1993 r. (1 kadencja, 43 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie ministra Krzysztofa Skubiszewskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

46 *Ibidem*.

47 Sprawozdanie Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o ratyfikacji Umowy między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem

Posłowie na Sejm I, II, III i IV kadencji wyrażali również stanowisko wobec rozwoju współpracy na obszarze pogranicza polsko-niemieckiego. Co znamienne, w tym przypadku nie towarzyszyły im tak liczne obawy jak w kwestii uznania granicy oraz zmiany jej funkcji. Posłowie debatowali zatem nad możliwymi do zaakceptowania modelami dwustronnego współdziałania.

W maju 1992 roku minister K. Skubiszewski rozpoczął swoją wypowiedź od konstatacji, że „[...] pomyślnie rozwijają się stosunki z Niemcami, a istniejąca już solidna baza traktatowa sprzyja utrwalaniu wspólnoty interesów polsko-niemieckich [...]”⁴⁸. W pośredni sposób podkreślał zatem kluczowe znaczenie uzgodnień z listopada 1990 roku dla procesu intensyfikacji stosunków dwustronnych. Równocześnie akcentował rolę współpracy rozwijanej na pograniczu, o czym świadczyły słowa:

Współpraca regionalna na obszarach przygranicznych jest potrzebna i winna być wprowadzana w życie, lecz pamiętajmy, że jej skuteczność zależeć będzie w dużej mierze od wypracowania dobrze wyważonych dwustronnych programów realizacyjnych, to zaś wymaga czasu i inicjatyw lokalnych⁴⁹.

Za uzasadnione można uznać zatem stwierdzenie, że profesor K. Skubiszewski dostrzegł potrzebę określenia ram rozwoju tego typu kontaktów. W podobnym tonie wypowiadał się reprezentujący KPN Krzysztof Król. Mówiąc o polsko-niemieckim sąsiedztwie, wyraźnie podkreślił: „Jedyna droga to jest droga uczynienia z tych granic wyłącznie kresek na mapie, uczynienia z nich «przepuszczalnych», aby ludzie mieszkający po obu jej stronach mogli powiedzieć: to, co jest po drugiej stronie kreski, nie jest tak do końca zagranicą”⁵⁰.

Podczas debaty nad informacją rządu o polityce zagranicznej Polski toczony w kwietniu 1993 roku minister K. Skubiszewski ponownie zauważył, że oprócz tradycyjnych płaszczyzn rozwoju stosunków dwustronnych „powstają nowe formy, zwłaszcza współpraca regionalna i przygraniczna”⁵¹. Co szczególnie istotne, akcentował znaczenie Polsko-Niemieckiego Towarzystwa Wspierania Gospodarki „dla współpracy regionalnej i transgranicznej”⁵². Podobne stanowisko prezentował minister Andrzej Olechowski

Republiki Federalnej Niemiec o współpracy policji i straży granicznych na terenach przygranicznych, podpisanej w Berlinie dnia 18 lutego 2002 r. (druki nr 827 i 877) z 25.09.2002 r. (4 kadencja, 30 posiedzenie, 1 dzień). Wystąpienie posła Marcina Libickiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

48 Informacja ministra spraw zagranicznych o polityce zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej z 8.05.1992 r. (1 kadencja, 14 posiedzenie, 3 dzień). Wystąpienie ministra Krzysztofa Skubiszewskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

49 *Ibidem*.

50 Informacja ministra spraw zagranicznych o polityce zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej z 8.05.1992 r. (1 kadencja, 14 posiedzenie, 3 dzień). Wystąpienie posła Krzysztofa Króla, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

51 Informacja rządu o polityce zagranicznej Polski z 29.04.1993 r. (1 kadencja, 43 posiedzenie, 1 dzień). Wystąpienie ministra Krzysztofa Skubiszewskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

52 *Ibidem*.

przemawiający na forum Sejmu w roku następnym. Stwierdził: „Ważnym zadaniem w naszych stosunkach jest też zdefiniowanie takich form współdziałania, które przeciwdziałać będą narastaniu gospodarczych dysproporcji pomiędzy naszymi krajami i wewnątrz nich samych”⁵³. Co szczególnie godne podkreślenia, poszukiwał tych form „we współpracy regionalnej, transgranicznej”⁵⁴. Wypowiadający się w imieniu PSL poseł J. Dobosz również akcentował intensywny rozwój stosunków polsko-niemieckich. Zwłaszcza jeśli brać pod uwagę współpracę natury gospodarczej, naukowej i wymianę młodzieży. Podkreślał jednak konieczność poprawy stanu infrastruktury granicznej. Według posła skala i zakres dwustronnej współpracy „przerasta [...] często obecne możliwości naszych przejść granicznych”⁵⁵. Zbliżone wnioski towarzyszyły wystąpieniom parlamentarzystów wygłaszanym w trakcie trwania debaty nad polityką zagraniczną naszego kraju przeprowadzonej w maju 1995 roku. Potrzebę rozwoju dwustronnej współpracy gospodarczej akcentował między innymi Jerzy Wuttke zasiadający w ławach poselskich z ramienia Bezpartyjnego Bloku Wspierania Reform (BBWR). Zwłaszcza jeśli mówić o, jak to określił poseł, „zakresie współpracy transgranicznej”⁵⁶.

W marcu 1998 roku minister Bronisław Geremek w otwarty sposób deklarował: „Ministerstwo będzie udzielało wszelkiej możliwej pomocy samorządom terytorialnym i wojewodom regionów nadgranicznych w urzeczywistnianiu ich lokalnych zadań mających wymiar międzynarodowy, zwłaszcza w działalności euroregionów”⁵⁷. W wystąpieniu wygłoszonym ponad rok później prezentował on podobne stanowisko. Twierdził: „Zależy nam na nawiązywaniu partnerskich stosunków między władzami lokalnymi na szczeblu miast i gmin, szkołami i uczelniami wyższymi. Temu celowi służyć będzie spotkanie premierów krajów związkowych graniczących z Polską z polskimi wojewodami”⁵⁸. Równocześnie wskazywał na konkretne płaszczyzny intensyfikacji bilateralnych kontaktów, czyli na: „[...] dotychczasową współpracę w dziedzinie zwalczania przestępczości, ochrony granicy i przeciwdziałania nielegalnej migracji [...]”⁵⁹.

53 Informacja rządu o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 12.05.1994 r. (2 kadencja, 20 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie ministra Andrzeja Olechowskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

54 *Ibidem*.

55 Informacja rządu o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 12.05.1994 r. (2 kadencja, 20 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Janusza Dobosza, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

56 Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 25.05.1995 r. (2 kadencja, 50 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Jerzego Wuttkego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

57 Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 5.03.1998 r. (3 kadencja, 13 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie ministra Bronisława Geremka, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

58 Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 8.04.1999 r. (3 kadencja, 47 posiedzenie, 1 dzień). Wystąpienie ministra Bronisława Geremka, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

59 *Ibidem*.

Ten sam ton dominował w wypowiedzi ministra Włodzimierza Cimoszewicza, który podkreślał, że „[...] do głównych partnerów Polski w Europie należy Republika Federalna Niemiec ze względu na sąsiedzkie położenie [...]”⁶⁰. Wśród priorytetów rzucających na dynamikę stosunków dwustronnych wymienił „współpracę transgraniczną, współpracę między samorządami”⁶¹. Zasiadający w ławach poselskich z ramienia Sojuszu Lewicy Demokratycznej (SLD) Włodzimierz Rak z wyraźną aprobatą zasignalizował: „Zwraca uwagę coraz szersza współpraca regionalna i przygraniczna”⁶².

Na szczególne znaczenie współdziałania na obszarze pogranicza wskazywali również, co szczególnie godne podkreślenia, członkowie ugrupowań opozycyjnych. Jednym z nich był poseł Marcin Libicki, który w jednoznaczny sposób akcentował konkretne korzyści związane z intensyfikacją bilateralnych kontaktów. Zdaniem parlamentarzysty „współpraca ze służbami niemieckimi na terenach przygranicznych może przyczynić się do pewnej poprawy w zwalczaniu tej przestępczości w Niemczech”⁶³.

Analiza wystąpień posłów na Sejm I, II, III i IV kadencji pozwala na stwierdzenie, że trzy wydarzenia z najnowszej historii Polski znalazły odzwierciedlenie w sejmowej debacie poświęconej współpracy polsko-niemieckiej. Była to powódź z 1997 roku, reforma samorządowo-administracyjna kraju z 1998 roku oraz perspektywa przystąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej w 2004 roku. Wpływ tych wydarzeń na kształt i dynamikę debaty nie był oczywiście tak duży jak kwestia uznania i zmiany funkcji granicy oraz określenia ram rozwoju kontaktów na obszarze pogranicza. Można jednak uznać, że wymaga podkreślenia.

Pierwsze z wydarzeń, określane mianem „powodzi tysiąclecia”, sprowokowało głosy wskazujące na praktyczny wymiar intensyfikacji relacji dwustronnych. Prezentujący priorytety polityki zagranicznej Polski minister B. Geremek w imieniu rządu stwierdził: „Szczególne znaczenie przywiązujemy do rozwoju różnych form współpracy przygranicznej”⁶⁴. Podkreślił potrzebę „nawiązania ścisłej współpracy polsko-niemieckiej

60 Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 14.03.2002 r. (4 kadencja, 16 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie ministra Włodzimierza Cimoszewicza, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

61 *Ibidem*.

62 Sprawozdanie Komisji Finansów Publicznych oraz Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o ratyfikacji Umowy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec w sprawie unikania podwójnego opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i od majątku, podpisanej w Berlinie dnia 14 maja 2003 r. (druki nr 2255 i 2326) z 17.12.2003 r. (4 kadencja, 64 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Władysława Raka, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

63 Sprawozdanie Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o ratyfikacji Umowy między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem Republiki Federalnej Niemiec o współpracy policji i straży granicznych na terenach przygranicznych, podpisanej w Berlinie dnia 18 lutego 2002 r. (druki nr 827 i 877) z 25.09.2002 r. (4 kadencja, 30 posiedzenie, 1 dzień). Wystąpienie posła Marcina Libickiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

64 Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 5.03.1998 r. (3 kadencja, 13 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie ministra Bronisława Geremka, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

[...] celem zagospodarowania dorzecza Odry⁶⁵. Zwłaszcza jeśli brać pod uwagę to, że „[...] powódź z 1997 r. była bolesnym przypomnieniem, ile kosztuje nasze kraje brak takiego współdziałania [...]”⁶⁶. Minister środowiska Antoni Tokarczuk akcentował natomiast szczególne znaczenie Programu dla Odry 2006. Zauważył, że uwzględnia on nie tylko „potrzeby zabezpieczenia przeciwpowodziowego”, ale również „różne aspekty procesu dochodzenia Polski do członkostwa w Unii Europejskiej”⁶⁷. Przypominał, że program „zakłada współpracę z naszymi sąsiadami: Republiką Czeską i Republiką Federalną Niemiec”⁶⁸. Równocześnie przekonywał o znaczeniu „dwustronnej współpracy w ramach polsko-brandenburskiej grupy roboczej Odra 2006 zajmującej się poprawą ochrony przeciwpowodziowej na Odrze”⁶⁹. Kwestię realizacji programu poruszał również poseł Radosław Gawlik z Unii Wolności (UW)⁷⁰.

Nie bez wpływu na sejmowe debaty pozostawała już reforma samorządowo-administracyjna kraju z 1998 roku. Co istotne, już cztery lata wcześniej Henryk Kroll – przewodniczący Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim – zwracał uwagę na dysproporcje pomiędzy Polską a Niemcami wynikające z odmiennego podziału terytorialnego obu krajów. Stwierdzał: „Niemcy są państwem federalnym z silnie podzieloną poziomo władzą, a Polska jest jeszcze ciągle scentralizowana. Dlatego najlepiej układa się współpraca na najwyższym szczeblu”⁷¹. Równocześnie przypominał: „Brakuje odpowiedniego partnera polskiego, gdyż nie może nim być niesamodzielna administracja małego obszaru województwa. Należy mieć zatem nadzieję na rychłe utworzenie w Polsce regionów czy też większych obszarowo województw samorządowych”⁷².

Ostatecznie odpowiedzialny za przebieg prac nad reformą minister Michał Kulesza opowiedział się za przyjęciem takich rozwiązań, które sprzyjałyby „przenoszeniu czynników wzrostu z obszarów nadgranicznych do Polski centralnej”⁷³. Tym samym stwier-

65 *Ibidem*.

66 *Ibidem*.

67 Pierwsze czytanie rządowego projektu ustawy o ustanowieniu programu wieloletniego „Program dla Odry – 2006” (druk nr 1998) z 12.07.2000 r. (3 kadencja, 82 posiedzenie, 1 dzień). Wystąpienie ministra Antoniego Tokarczuka, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

68 *Ibidem*.

69 *Ibidem*.

70 Sprawozdanie Komisji Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa oraz Komisji Transportu i Łączności o rządowym projekcie ustawy o ustanowieniu programu wieloletniego „Program dla Odry – 2006” (druki nr 1998 i 2951) (3 kadencja, 111 posiedzenie, 1 dzień). Wystąpienie posła Radosława Gawlika, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

71 Informacja rządu o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 12.05.1994 r. (2 kadencja, 20 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Henryka Krolla, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

72 *Ibidem*.

73 Informacja rządu o stanie prac nad reformą ustroju państwa. Sprawozdanie Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej o poselskim projekcie uchwały w sprawie zasad i trybu przyszłej reformy administracji terytorialnej państwa

dził: „Polska racja stanu polega na tym, żeby nad granicą zachodnią – to samo dotyczy też granicy wschodniej – państwo panowało w sposób, który umożliwi podejmowanie działań niepodlegających wpływowi politycznym”⁷⁴. Co więcej, zaznaczył: „Dlatego wydaje mi się, że istniejący podział administracyjny i propozycja związana z trzema województwami, o które chodzi – zachodniopomorskim, wielkopolskim i dolnośląskim – jest dobra”⁷⁵. Słowa te w jednoznaczny sposób akcentowały perspektywę utworzenia trzech województw położonych wzdłuż granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Niemniej jednak brakowało wśród nich województwa lubuskiego. To z kolei wskazywało na te regiony (a ściślej rzecz ujmując – władze regionalne), które miały realizować projekty w ramach współpracy dwustronnej.

Szczególne znaczenie rozwoju bilateralnych kontaktów dla procesu integracji Polski z Unią Europejską dostrzegał natomiast poseł Jerzy Wuttke. Twierdził, że „doświadczenia ze współpracy transgranicznej mogą mieć wpływ na kształtowanie się procesów dostosowawczych, przez które przejdzie Polska na drodze ku Unii Europejskiej”⁷⁶. O transgranicznym współdziałaniu mówił również minister W. Bartoszewski. Jego słowa: „Wypełnieniu dzieła tworzenia więzi polsko-niemieckich na miarę potrzeb integracji europejskiej służyć będzie nadal współpraca transgraniczna”⁷⁷ można uznać za potwierdzenie tezy o jej doniosłej roli nie tylko w rozwoju stosunków dwustronnych, ale również w staraniach o członkostwo naszego kraju w UE.

Obok dominujących wypowiedzi parlamentarzystów, stosunkowo pozytywnego stosunku do rozwoju polsko-niemieckiego współdziałania, część posłów prezentowała jednak określone obawy. W zdecydowanej większości przypadków były one jednak formułowane w pierwszej połowie lat 90. ubiegłego stulecia i dotyczyły funkcjonowania euroregionów.

Już w 1992 roku poseł Krzysztof Król zaznaczył: „Widzimy bardzo poważne niebezpieczeństwo w koncepcjach integracji regionalnej, czyli wchodzenia poszczególnych części Polski do Europy”⁷⁸. Ponadto przewodniczący PC, przywołując koncepcję euroregionów, zauważył, że jest ona w Niemczech „nieco inaczej rozumiana niż u nas, nie

z 2.04.1998 r. (druki nr 191 i 263) (3 kadencja, 15 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie sekretarza stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów Michała Kuleszy, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

74 *Ibidem*.

75 *Ibidem*.

76 Informacja ministra spraw zagranicznych o głównych kierunkach polityki zagranicznej Polski z 25.05.1995 r. (2 kadencja, 50 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Jerzego Wuttkego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

77 Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski. Informacja rządu o stanie negocjacji Polski z Unią Europejską z 6.06.2001 r. (3 kadencja, 110 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie ministra Władysława Bartoszewskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

78 Informacja ministra spraw zagranicznych o polityce zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej z 8.05.1992 r. (1 kadencja, 14 posiedzenie, 3 dzień). Wystąpienie posła Krzysztofa Króla, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

zawsze i niekoniecznie w sposób zgodny z tym, co by można określić jako nasz interes narodowy, polegający w tym wypadku na zachowaniu integralności naszego państwa⁷⁹. Podobnie krytyczne opinie towarzyszyły również wypowiedziom innych parlamentarzystów. Na przykład w marcu 1993 roku poseł Janina Kraus z KPN stwierdziła: „Idea euroregionów służy dobrze wielkim państwom, które na ich bazie mogą dążyć do uzyskiwania mocarstwowych pozycji”⁸⁰. Podobnie jak w przypadku obaw związanych ze zmianą prawa azylowego w Niemczech, minister K. Skubiszewski starał się rozwiać wątpliwości członków niższej izby parlamentu. Przekonywał, że euroregiony „[...] nie zagrażają, bo nie mogą zagrażać, naszej integralności państwowej [...]”⁸¹.

Analiza wystąpień posłów na Sejm I, II, III i IV kadencji poświęconych granicy i pograniczu polsko-niemieckiemu pozwala na wysunięcie kilku zasadniczych wniosków. Wśród nich decydujące znaczenie wydaje się mieć to, że w ciągu lat 1991-2004 problematyka ta nie stanowiła przedmiotu samodzielnej, parlamentarnej debaty angażującej zarówno członków rządu, jak i reprezentantów poszczególnych ugrupowań politycznych. Trudno w jednoznaczny sposób wskazać na przyczyny takiego stanu rzeczy, czyli upatrywać ich między innymi w zwyczajnym, choć w różnorodny sposób motywowanym, braku zainteresowania ze strony posłów. Nie oznacza to oczywiście, że perspektywa wykorzystania bezpośredniego, pokojowego sąsiedztwa obu krajów oraz rozwoju dwustronnej współpracy na obszarze pogranicza zupełnie nie angażowała członków niższej izby parlamentu. Niemniej jednak w większości przypadków, poza nielicznymi wyjątkami, wypowiedzi posłów były prezentowane w ramach debat poświęconych kierunkom polityki zagranicznej naszego kraju.

Zmianie w latach 1991-2004 ulegał również kontekst, w ramach którego omawiano problematykę granicy i pogranicza polsko-niemieckiego. Można stwierdzić, że perspektywa rozwoju współpracy na jego obszarze zdominowała wypowiedzi posłów I, II, III i IV kadencji Sejmu. Co jednak symptomatyczne dla wszystkich czterech analizowanych kadencji, w zasięgu zainteresowania posłów nadal pozostawał stosunek Niemiec do przebiegu granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej, a zwłaszcza jej ostatecznego potwierdzenia. Pomimo obaw i zastrzeżeń formułowanych przez część parlamentarzystów głosy wskazujące na korzyści płynące z rozwoju dwustronnej współpracy przeważały w trakcie debat toczonych na forum Sejmu. Co więcej, sprawiała, że kwestia uznania granicy traciła na znaczeniu, zwłaszcza w obliczu uregulowań traktatowych z 1990 roku.

79 Informacja rządu o polityce zagranicznej Polski z 30.04.1993 r. (1 kadencja, 43 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie posła Jarosława Kaczyńskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

80 Informacja rządu na temat okoliczności i powodów powołania tzw. Euroregionu Karpaty. Wystąpienie Posłanki Janiny Kraus z 3.03.1993 r. (1 kadencja, 38 posiedzenie, 4 dzień), <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

81 Informacja rządu o polityce zagranicznej Polski z 30.04.1993 r. (1 kadencja, 43 posiedzenie, 2 dzień). Wystąpienie ministra Krzysztofa Skubiszewskiego, <http://orka2.sejm.gov.pl> [dostęp: 5.05.2012].

Co charakterystyczne dla parlamentarnych debat, istotny wpływ na ich dynamikę, kształt i charakter wywierały konkretne wydarzenia lub inicjatywy niezwiązane w bezpośredni sposób z kwestią granicy i pogranicza polsko-niemieckiego. Wśród nich należy podkreślić wspomnianą już powódź, reformę samorządowo-administracyjną kraju czy też perspektywę przystąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Spojrzenie na sejmowe debaty lat 1991-2004 wymaga jednego, zasadniczego zastrzeżenia. Ton wystąpień prezentowanych na forum niższej izby parlamentu niejednokrotnie stanowił wypadkową ówczesnej rywalizacji politycznej, nierozzerwalnie związanej z zabiegami o uzyskanie poparcia potencjalnych wyborców. To z kolei decydowało o emocjonalnym charakterze wielu wypowiedzi. Ogólnie problematyka granicy, pogranicza polsko-niemieckiego oraz rozwijanej na jego obszarze współpracy podnoszona była przez parlamentarzystów, oczywiście poza nielicznymi wyjątkami, w sposób chaotyczny i ogólnikowy. Brakowało odniesień do kompleksowych programów współdziałania przygotowanych przez między innymi Hartmuta Koschyka, Victora von Malchusa, Manfreda Stoplego, Dietera Willersa czy Mariana Eckerta. Biorąc pod uwagę liczbę ugrupowań politycznych mających reprezentację w Sejmie (zwłaszcza I kadencji), można stwierdzić, że problematyka ta angażowała przedstawicieli stosunkowo niewielu sił parlamentarnych. Co więcej, brakowało pogłębionych, całościowych i wyważonych analiz opartych na rzetelnym rachunku zysków i strat.

Kamil Glinka

**THE GERMAN-POLISH BORDER AND BORDERLANDS
AT THE FORUM OF THE SEJM OF THE REPUBLIC OF POLAND IN THE YEARS 1991-2004**

S u m m a r y

The perspective of utilizing the fact that Poland and Germany are direct and peaceful neighbors, as well as specifying the planes and mechanisms of a double-sided cooperation in the borderland region was the main subject of interest of the Sejm membership during the 1st, 2nd, 3rd, and 4th term of office. In the effect, the issue was often raised on the forum of the lower house of the Polish Parliament and shaped the character of the debates concerning the broadly-understood Polish-German relation development.

It is, therefore, justified to depict the scale and scope of the debates where the matters of Polish-German borders and borderlands were an element of discussion. It might be necessary to emphasize their important, though often omitted, threads. Among them, the ones that focus less on the process of the negotiations preceding the recognition of placing the borderline at the Oder and the Lausatian Neisse and more on the possible consequences of ending the process successfully should be noted. It is, therefore appropriate to outline the parliamentary debates that concentrated on the role and significance of the borderline (and the borderlands) in shaping the bilateral relations and, as a result, the influence of being direct neighbors on its shape and character.